

E. Mendieta en J. VanAntwerpen (red.), *De kracht van religie in de openbare sfeer*. Pelckmans/Klement, 2014, 170 p.

Sinds de aanslagen van 9/11 worden alle westerse maatschappijen regelmatig hardhandig geconfronteerd met het feit dat de traditionele, uit de Verlichting stammende opvattingen over de plaats van de religie in de moderne samenleving dringend aan nuancering toe zijn. Twee maatschappelijke factoren zijn bepalend in het debat hierover: het sterk toegenomen religieuze pluralisme als gevolg van migratie en individualisering, en het feit dat religieuze overtuigingen en praktijken een veel grotere levenskracht blijken te hebben dan de aanhangers van het secularisatieparadigma voor mogelijk hielden, wat vooral tot uiting komt in het bijzonder krachtige motivationele potentieel van de religie, en dit zowel ten goede als ten kwade. Tegen deze achtergrond is het dan ook niet verwonderlijk dat tal van vooraanstaande filosofen zich over deze problematiek buigen en daarover niet alleen met elkaar, maar ook met mensen uit andere disciplines en met publieke (religieuze en seculiere) intellectuelen in gesprek gaan. Dit uit het Engels vertaalde boek laat de lezer kennismaken met de denkbeelden van en de discussies tussen vier intellectuelen, Jürgen Habermas Charles Taylor, Judith Butler en Cornel West; zoals bekend, nemen zij regelmatig op basis van hun wijsgerige inzichten stelling in het publieke debat, zo ook in dat over de plaats van de religie in de publieke ruimte. In het woord vooraf gaat Guido Vanheeswijck dieper in op de veronderstellingen en consequenties van het gedeelde uitgangspunt van deze denkers, namelijk dat in een steeds meer geglobaliseerde, maar tegelijk levensbeschouwelijk sterk gedifferentieerde wereld het uitbouwen van een seculiere samenleving de enige weg is ter bevordering van religieuze en levensbeschouwelijke vrijheid. Een eerste belangrijke kwestie is dat de term ‘seculier’ zelf een historische constructie is en niet zomaar gelijk gesteld mag worden met de afwezigheid van religie. Bijgevolg pleiten Taylor en Habermas voor een conceptuele verheldering van dit begrip en debatteren tegen die achtergrond over de rol van religie in een seculiere samenleving. Zij komen tot de conclusie dat de *doeleinden* van een seculiere samenleving het bevorderen van wederzijds respect en gewetensvrijheid zijn, en dat de *middelen* die daartoe moeten leiden de scheiding van kerk en staat zijn. Vanheeswijck laat zien dat er op grond hiervan twee varianten van een seculiere samenleving mogelijk zijn: een republikeinse, die een passief pluralisme voorstaat en bijgevolg de neutraliteit van de staat centraal stelt, en een liberaal-pluralistische, die een actief pluralisme bepleit en het als de opdracht van de staat ziet om de verschillende religies en levensbeschouwingen ruimschoots aan bod te laten komen in de publieke ruimte. Taylor sluit in zijn werk aan bij deze laatstgenoemde variant, en bekritiseert op grond daarvan het hiërarchisch geladen onderscheid tussen rationeel en religieus taalgebruik. Volgens hem is de seculiere rationaliteit een probaat middel gebleken voor het onderzoek naar de waarheid op wetenschappelijk gebied, maar is tevens duidelijk dat zij niet geschikt is om existentiële vragen te beantwoorden. Habermas, van zijn kant, is vooral in zijn latere werk de waarde van religieuze ideeën en het belang van het motivationele potentieel van de religie voor een menswaardige samenleving meer gaan inzien. Maar tegelijk beklemtoont hij dat over religieuze ideeën alleen van gedachten gewisseld kan worden in informele verbanden, en dat zij, om politieke geldigheid te krijgen, vertaald moeten worden in de taal van de seculiere rede. In die zin neemt hij een tussenpositie in tussen een republikeinse en een liberaal-pluralistische maatschappijvisie.

Butler en West gaan in hun bijdragen vooral in op de consequenties van de blijvende aanwezigheid van religies in de publieke ruimte. Daarmee overstijgen zij het niveau van conceptuele verheldering en laten zien dat de uitbouw van een seculiere samenleving zich niet alleen afspeelt op het cognitieve niveau van filosofische argumentaties, maar vooral een zaak is van concrete actie en beleving. Butler richt zich op de breekbaarheid van het samenleven van groepen met sterk uiteenlopende religieuze en maatschappelijke overtuigingen en

praktijken, dit aan de hand van de situatie van de Joden en Palestijnen in Israel. West laat zien dat wederzijds respect slechts kan bestaan bij gratie van empathie en verbeelding. Slechts wanneer een seculiere rationaliteit oor heeft voor de muzikaliteit van de religie en de religieuze mens kan openstaan voor de koele rationaliteit van de wetenschap, kan een seculiere samenleving gestalte krijgen die niet alleen lippen dienst bewijst aan de idee van diversiteit, maar deze ook daadwerkelijk verwelkomt. Wat evenwel bovenal van belang is, en daarvoor pleiten alle auteurs in dit boek, is een houding van wijsheid, wars van ideologische scherpslijperij, om in concrete situaties ideeën en praktijken aan te reiken, die mensen met uiteenlopende geloofsovertuigingen kunnen inspireren om vanuit een houding van wederzijds respect en zorg voor elkaar samen te leven.

Het publieke debat Nederland en Vlaanderen over de plaats van religie in de publieke ruimte wordt tegenwoordig vaak gekenmerkt door een sterke ideologische polarisatie, dikwijls uitmondend in allerlei vormen van stereotype en soms zelfs ronduit beledigende beeldvorming van 'de anderen'. Dit boek is mijns inziens een zeer geslaagde aanzet voor de zo broodnodige nuance en conceptuele verheldering in dit debat. Maar dit boek laat ook zien dat het samenleven in een pluralistische, liberale maatschappij niet alleen een kwestie is van heldere ideeën en genuanceerde theorieën, maar eerst en vooral een zaak is van "op te staan en je leven te veranderen". Dat deze emotionele oproep afkomstig is van Jürgen Habermas, de grote pleitbezorger van de universaliteit van de rationele communicatie, laat zien hoe zeer het denken over religie in de publieke ruimte er behoefte aan heeft om een abstract filosofische benadering te verrijken met een concrete houding van empathie en praktische wijsheid.

Peter Jonkers